
Richard Swedberg NAČELA EKONOMSKE SOCIOLOGIJE

Zagreb: Mate, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, 2006., 365 str.
(Prijevod: Emil Heršak)

Napokon smo i to dočekali: da se u Hrvatskoj, tri godine nakon objavljivanja izvornika (*Principles of economic sociology*, Princeton University Press, 2003.), objavi Swedbergova knjiga. Time je otvoren put za širu recepciju ekonomske sociologije u hrvatskoj sveučilišnoj javnosti. Vjerujem zato da će se uskoro o njezinu pristupu i temama govoriti češće nego do sada, kada je razgovor o njoj bio ograničen samo na pojedince iz redova sveučilišnih profesora i istraživača društvenih znanosti. Time bismo, iako sa zakašnjenjem od nekih petnaestak godina, dobili i priključak na svjetske rasprave unutar ekonomske sociologije, koja je od kraja 1980-ih godina doživjela novi intelektualni i istraživački uzlet.

Što pak reći o Richardu Swedbergu, a što još ne znamo? Profesor je sociologije na Cornellu, gdje je suvoditelj Centra za istraživanje ekonomije i društva i jedan od nedvojbenih autoriteta za područje ekonomske sociologije – kako na razini udžbenika o njoj, tako i kao istraživač pojedinih tema kojima se istraživači unutar ekonomske sociologije bave. Primjerice, zajedno s Neilom J. Smelserom suautor je svjetski poznatoga udžbenika *Handbook of Economic Sociology*, koji je doživio već nekoliko izdanja. U prvom izdanju knjige iz 1994. godine (izdavači: Princeton Univ. Press, Russel Sage Foundation) dobili smo pregled svih relevantnih tekstova i autora ko-

ji nešto znače u ekonomskoj sociologiji, svrstanih u tri velika dijela knjige.

Prvi dio (*Uvod: opća razmatranja*) uključivao je naslove: Sociološki pogled na ekonomiju, Kultura i ekonomija, Povratak institucionalne ekonomije, Ekonomika transakcijskih troškova i organizacijska teorija, Evolucijska teorija i ekonomska promjena, Učenje promatranjem: institucije ekonomskoga razvoja, Teorija racionalnog izbora u ekonomskoj sociologiji. Drugi dio knjige (*Ekonomska jezgra: ekonomski sistemi, institucije i ponašanje*) obuhvaćao je radove koji promatraju ekonomiju u makrosociološkoj perspektivi, iz obzora sociologije ekonomskih institucija i ekonomskoga ponašanja, kao i one koji predstavljaju sociologiju tvrtki, organizacija i industrije. Riječ je o ovim radovima: Civilizacije i organizacija ekonomije, Međunarodna ekonomija i ekonomski razvoj, Socijalistički ekonomski sistem, Tržišta kao društvene strukture, Kapitalistički rad i tržišta rada, Novac, bankarstvo i financijska tržišta, Trgovina, transport i prostorna distribucija, Mreže i ekonomski život, Potrošnja, preferencije i mijenjajući životni stilovi, Neformalna ekonomija i njeni paradoksi, Poslovne grupe, Poduzetništvo i menadžment, Tvrtke, plaće i poticaji, Tvrtke i njihova okolina, Mjerenje učinka u ekonomskim organizacijama. U trećem dijelu knjige (*Raskrižja ekonomije*) obuhvaćeni su autori koji tematiziraju teme donekle bliske i 'klasičnim' ekonomistima, kao što su: Obrazovanje i ekonomija, Rod i ekonomija, Religija i ekonomski život, Etnička ekonomija, Rad i dokolica, Uloge države u ekonomiji, Država blagostanja i ekonomija, Sociologija raspodjele i preraspodjele, Ekonomija i okoliš.

U novome izdanju ovoga udžbenika (*Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press, 2005.) neke su teme iz prethodnoga izdanja zanemarene, a nove dodane. Te nove teme: a) zrcale autorско sazrijevanje urednika udžbenika, b) šire sociološke perspektive na još neka 'klasična' ekonomska područja, ali i c) svjedoče o procesu globalizacije u svijetu. To

je novo izdanje, osim toga, i svojevrsna rezultanta Swedbergove suradnje s M. Granovetterom, s kojim je nekoliko godina prije uredio novo izdanje knjige *The Sociology of Economic Life* (drugo izdanje, Westview Press, 2001.), i u kojoj su već nagoviještene neke teme objavljene u novome udžbeniku ekonomske sociologije. Primjerice, među novim temama ovdje se ističu: Komparativni i povijesni pristupi ekonomskoj sociologiji, Načela ekonomske antropologije, Emocije i ekonomija, Politička i ekonomska sociologija međunarodnih ekonomskih uređenja, Postkomunistički ekonomski sustavi, Sociološki pristup pravu i ekonomiji, Tehnologija i ekonomija.

Zašto uza sve to Swedberg izdaje gotovo usporedno s novim izdanjem spomenutoga udžbenika još i svoja *Načela ekonomske sociologije*? Prije svega zato što tu ima još nešto reći kao autor, a što je – misli on – bilo zanemareno u njegovim prijašnjim samostalnim ili koautorskim radovima. Zato on kaže u *Predgovoru*, između ostaloga, i ovo: "Predstaviti ekonomsku sociologiju iz nove perspektive te iznijeti njezine glavne pojmove, ideje i nalaze bila su dva glavna cilja za pisanje ove knjige. Novu perspektivu koju želim predstaviti prvenstveno se odnosi na obuhvat struke: ekonomska sociologija ne bi se trebala zanimati samo za utjecaj društvenih odnosa na ekonomske akcije (što je sada njezina glavna briga), nego bi također trebala voditi računa o interesima, ili u širem smislu težiti da se analiza postavi na razinu interesa, slično kao što je to učinio Max Weber u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma." (str. IX).

Na tragu tih ciljeva Swedberg je knjigu 'centrirao' oko ovih poglavlja: *Klasici ekonomske sociologije*, *Suvremena ekonomska sociologija*, *Ekonomska organizacija*, *Tvrtke*, *E-*

konomska i sociološki pristupi tržištima, *Tržišta u povijesti*, *Politika i ekonomija*, *Pravo i ekonomija*, *Kultura i ekonomski razvitak*, *Kultura, povjerenje i potrošnja*, *Rod i ekonomija*, *Mačkina dilema i druga pitanja za ekonomske sociologe*. Što se vidi iz ovoga popisa poglavlja? Barem dvije stvari: a) da Swedberg uz uobičajena uvodna poglavlja posvećena prošlosti i sadašnjosti ekonomske sociologije stavlja veliku težinu na upoznavanje čitatelja (studenata!) s ekonomskom organizacijom, tvrtkama i tržištima i b) da u zadnjem poglavlju završava s nekim pitanjima koja se tiču budućega razvoja ove discipline. Ta su pitanja ujedno sažetak njegova višegodišnjega iskustva s razvojem ekonomske sociologije kao akademske discipline u američkim prilikama, pa ćemo im ovdje posvetiti doličnu pozornost.

Zapravo, riječ je o ova četiri, po njemu ključna, pitanja: 1) što učiniti s različitim temama koje do danas ekonomska sociologija još nije obuhvatila kao teme od svoga vitalnoga interesa; 2) kako će se istraživači – ekonomski sociolozi – hrvati s problemima interesa u djelovanju pojedinačnih i grupnih ekonomskih sudionika; 3) pitanje o objektivnosti ekonomske sociologije, odnosno "koliko je nužno da ekonomski sociolozi promisle o uvjetima u kojima su nastala njihova istraživanja i do koje su razine ta istraživanja u razumnoj mjeri objektivna" (str. 282); 4) u kojoj bi mjeri valjalo ekonomsku sociologiju upotrijebiti izvan akademskoga svijeta – kao političku znanost.

Swedberg prvim pitanjem upozorava na problem strukturnih rupa u ekonomskoj sociologiji, relevantnih područja koja ona još nije dovoljno uzela u razmatranje kao uistinu važne teme, odnosno kao teme koje pokrivaju "sva glavna područja ekonomskoga života" (str. 283). Prije nekoga vremena u toj 'sivoj zoni' bila su zanemarena pitanja uloge roda i prava u ekonomiji, dok je sada najvažnije odgovoriti kako obuhvatiti ekonomskom sociologijom teme poduzetništva, stratifikacije i moguće primjene teorije igara u ekonomskoj sociologiji. Po autorovu mišljenju, "poduzetništvo nije jako zanimalo društve-

ne znanstvenike u dvadesetom stoljeću, pa ni sociologe, no danas se pretvara u interdisciplinarno područje, nešto slično kao što se dogodilo s organizacijskom teorijom nakon drugoga svjetskog rata" (str. 285).

Ključna je Swedbergova poruka ovdje, uz poštivanje pristupa R. Moss Kanter, nalaza H. Aldricha o novopokrenutim poduzećima (*start-ups enterprises*), teza J. Schumpetera, neoaustrijske škole i W. Baumola o destruktivnoj i konstruktivnoj ulozi poduzetništva, da sociologija poduzetništva treba prije svega napustiti "asocijalni individualizam" koji prožima cijelo to područje, sve od pokušaja psihologa da razotkriju poduzetničku ličnost do usmjerenosti na poduzetnika kao sudionika koji bez tuđe pomoći gradi svoje bogatstvo i carstvo. Njemu je primjerenije slijediti u ovome području pristupe koji: a) istražuju poduzetnike kao ljude koji motiviraju druge, koordiniraju njihove napore i povezuju ih u grupu radi ostvarenja odabranih ciljeva ili b) primjenjivati ideje mrežne teorije, prema kojima se poduzetništvo konceptualizira kao pokušaj okupljanja različitih resursa, uz pomoć različitih 'brokera', pri čemu poduzetnik ostvaruje traženu dobit kontroliranjem prometa između mreža.

Dok je odnos između teorije igara i ekonomske sociologije ostavio i dalje otvorenim, bez stvarnih ideja kako ići dalje u tome odnosu ("Osobno preferiram prilično jednostavan tip teorije igara, poput zatvorenikove dileme ili rada Thomasa Schellinga", str. 288), i upućujući zainteresirane na svoj rad 'Sociology and Game Theory: Contemporary and Historical Perspective' (*Theory and Society*, vol. 30: 301-335), Swedberg je znatno određeniji kada govori o problemima međudnosa stratifikacije i ekonomske sociologije. Naime, one su

bile tretirane kao dvije različite podgrane u sociologiji od samoga početka (rekao bih: još od M. Webera, kojega Swedberg, vidi se iz cijele knjige, vrlo cijeni), a većina sociologa smatra i dalje je razdvajanje prihvatljivo i 'prirodno'. No Swedberg ističe da između njih postoje dodirne, ali neistražene, teme od zajedničkoga interesa, kao što su imovina/vlasništvo (posebno: praćenje promjena u strukturi vlasništva američkih korporacija: od pojedinačnoga k institucionalnome vlasništvu), potrošnja, ali i tržišta radne snage. Štoviše, on smatra da ekonomsku sociologiju i stratifikacijsku teoriju trebaju zanimati i životni stilovi te njihova veza s načinom djelovanja ekonomije. Osim toga, Swedberg ovdje upućuje i na pitanje dobitnika i gubitnika u krajnjem činu potrošnje društvenoga proizvoda. "Bilo bi vrlo neobično, kako ja to vidim, ako se ekonomska sociologija ne bi zanimala za krajnji rezultat ekonomskoga procesa – odnosno, za pitanje tko dobiva što i kako. Točno kako oblikovati sadržajnu vezu između ekonomske sociologije i stratifikacijske teorije je nešto o čemu treba raspravljati. Takva bi vrsta inicijative pomogla i u suzbijanju jedne stanovite tendencije u današnjoj ekonomskoj sociologiji, da se bavi samo gornjim slojem ekonomije – korporacijama i njihovim glavnim rukovoditeljima" (str. 287-288).

Od svih 'važnih pitanja' ekonomske sociologije, koja traže svoje odgovore od novih istraživača na početku novih desetljeća, možda su ipak pitanje o interesima i ono o mogućnosti korištenja nalaza ekonomske sociologije kao alata političke znanosti, najzanimljivija. Swedberg apelira na to da sociolozi ponovno otkriju interese, ali ne kroz njihovo usko shvaćanje (kao utilitarni 'samointeres'), koje primjenjuje klasična ekonomska teorija (kada postulira maksimizirajuće djelovanje apstraktnoga pojedinca, prema logici individualnih probitaka). On s pravom ovdje ističe nekoliko momenata: a) da institucije treba shvatiti kao "osobite konstelacije interesa i društvenih odnosa" (str. 289); b) zanemari li ekonomska sociologija interese, izlaže se riziku pretvaranja u 'trivijalnu' disciplinu,

jer "interesi, mnogo više nego društveni odnosi, pokreću ekonomiju" (str. 289), i c) na tragu sociološke koncepcije interesa, po njemu razrađenu još odavno u G. Simmela i M. Webera oko 1900. godine (valja o temi interesa, u tome smislu, posebno iščitati prvo i drugo poglavlje ove knjige, gdje se govori o klasicima ekonomske sociologije i o suvremenoj ekonomskoj sociologiji), a istodobno ističući potrebu da ekonomski sociolozi analitički povezuju interese i društvene odnose, Swedberg definira interese kao "pokretače ljudskih akcija na nekoj temeljnoj razini" (str. 292). Jasnno, "interesi su intenzivno društvene pojave; kada akteri pokušavaju ostvariti svoje interese, moraju uzeti u obzir druge pojedince; postoji i činjenica da su interesi društveno definirani" (str. 292).

No što odgovoriti na pitanje treba li ekonomska sociologija biti (i) politička znanost? Empirijski gledano, kaže Swedberg, ekonomski sociolozi nisu politički aktivni, i postoji opće mišljenje (dobrim dijelom i zbog prijašnje zloporabe marksizma) da se ekonomska sociologija ne smije rabiti u političke svrhe. Međutim, kako Swedberg svojim završnim pitanjima ide usuprot 'dominantnim strujama' u ekonomskoj sociologiji, on ovdje ističe one (doduše malobrojne) studije i istraživače koji svojim radovima izazivlju novu raspravu o realnoj društvenoj/političkoj funkciji ekonomske sociologije. Prvo, ističe studiju N. Fligsteina *Markets, Politics and Globalization* (Almquist & Wiksell International, Stockholm, 1997.) i, drugo, neke radove P. Bourdieua (posebno *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*, The New Press, New York, 1998.).

Po Fligsteinu, postoje određene "normativne implikacije sociologije tržišta"; primjerice, može se tvrditi da tvrtke mogu

učinkovito djelovati samo ako ih društvo na više načina podržava. Varirajući svoj pristup na tragu tzv. 'stakeholder pristupa' korporacijama, on zato tvrdi da ne samo dioničari već i društvo u cjelini (primjerice, radnici, zajednice, kupci i dobavljači) ima pravo tražiti određene učinke od korporacija. Bourdieuovo gledište o toj temi Swedberg ilustrira njegovom kritikom neoliberalizma, zahtjevom da se izračunaju svi socijalni troškovi ekonomije (u što ulaze ne samo troškovi koji zanimaju korporacije nego i zločini, samoubojstva i tako dalje, sve posljedice krivo usmjerenih ekonomskih politika) te njegovom kritikom neoliberalizma novim pojmovima poput "sociodiceje", "društvene patnje" i "ekonomskog nasilja".

Poštujući Bourdieua (što se vidi posebno u poglavljima o tvrtkama i o ekonomskim i sociološkim pristupima tržištima), no prije svega Webera i vlastite ideje o važnosti interesa, Swedberg ovu temu ipak zaključuje dozom skepse: "Trebna kraju reći da je možda moguće pristupiti problemu ekonomske sociologije kao političke znanosti ne samo iz perspektive teodiceje, nego također iz interesne perspektive ... Weberova je poruka jasna. Nisu važni stavovi u ljudi – tj. njihovi ideali o tome kako organizirati ekonomiju. Prvenstveno se morate povezati s interesima ljudi – želite li da se oni sami promijene i da promijene svijet u kojem žive. No postoji i jedna opomena: Weber nas upozorava da kada počemo mijenjati svijet, stvari mogu ispasti drukčije nego što želimo. Asketski protestant nije stvorio nebo na zemlji, ali je pomogao u uvođenju modernoga kapitalizma" (str. 302).

Na kraju, ponovimo još jednom, valja čitati Swedbergovu knjigu od početka do kraja. Naći ćemo u njoj, uz ponešto poznate građe, i mnogo novih teza, dobar pregled za ekonomsku sociologiju relevantnih autora i njihovih teza. Nakon završnoga poglavlja čitatelju stoji na raspolaganju i impresivan pregled literature (str. 303-353), koji također može obogatiti njegov ulazak u brojne studije ekonomske

sociologije. Iako *Mate* kao izdavač načelno zaslužuje pohvalu za izdavanje ove knjige u Hrvatskoj, njezina izvedba razočarava: možemo razumjeti da knjiga nema domaćega predgovora/pogovora, no prijevod, lektura i korektura (čak i prijelom) knjige ispod su prihvatljivih granica. Tako nešto se budućim knjigama, pogotovo onima koje pretendiraju na status kulturnih i pionirskih, nikako ne bi smjelo dogoditi.

Drago Čengić

Katarina Ott (ur.) PRIDRUŽIVANJE HRVATSKE EUROPSKOJ UNIJI: IZAZOVI SUDJELOVANJA

Zagreb, Institut za javne financije / Zaklada Friedrich Ebert, 2006., 395 str.

Knjiga "Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja" četvrta je publikacija objavljena u sklopu projekta "Praćenje procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji", što su ga 2002. godine zajednički pokrenuli Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert. Kao i kod prethodna tri izdanja, riječ je o knjizi više autora čiji su zanimljivi radovi razvrstani u desetak tematskih poglavlja. Knjigu otvara uvodno poglavlje urednice Katarine Ott, u kojem se sažimaju rezultati projekta "Praćenje procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji", daju se kratki uvidi u promjene koje su se dogodile u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina i prikazuju se glavni problemi koje u pojedinim po-

glavljima obrađuju autori ove knjige.

Dok se prva knjiga u sklopu projekta "Praćenje procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji" bavila izazovima ekonomskih i pravnih prilagodbi, druga izazovima institucionalnih prilagodbi, a treća izazovima pregovaranja, ova knjiga posvećena je izazovima sudjelovanja. Prema riječima Katarine Ott, urednice svih četiriju publikacija, u planiranju i imenovanju ove posljednje knjige pošlo se od pretpostavke da bi se EU ubuduće mogao razvijati više u smjeru labavijega, manje federalnoga i decentraliziranoga kluba nego sve čvršće Unije. Takav razvoj, utemeljen na još jačoj primjeni načela subsidiarnosti, omogućio bi članicama da imaju različitije pristupe temama koje neće osjetno štetiti načelima slobodnoga protoka usluga, dobara, rada i kapitala. Za malu zemlju kakva je Hrvatska, koja bi sigurno mogla imati koristi od sudjelovanja na zajedničkom tržištu, ali teško da bi mogla osjetnije sudjelovati u upravljanju Unijom, ovakav razvoj vrlo je privlačan.

Jedna od najvidljivijih karakteristika ove knjige njezina je aktualnost. Ne samo da je knjiga apsolutno na tragu najnovijih razvojnih stremljenja unutar EU-a nego se u čak tri poglavlja izravno bavi euroskepticizmom, fenomenom o kojem je u svijetu napisano relativno malo literature, ali koji je trenutačno vrlo važan za našu zemlju. Hrvatska se, naime, "pred pragom Europe" već treću godinu zaredom suočava s padom potpore građana ulasku u EU, pa kad bi se referendum o pridruživanju kao posljednji čin pristupnoga procesa održavao sutra, on ne bi imao pozitivan ishod. Nadalje, teme kao što su reforma državnih potpora, financiranje prilagodbi na području zaštite okoliša ili usklađenost s ciljevima Lisabonske strategije vrlo su aktualne, jer ih je zbog složenosti i specifičnosti prikladnije razmatrati u zreljoj fazi pristupnoga procesa nego na njegovu početku. Konačno, knjiga se bavi i područjima koja nisu izravno vezana za pravnu stečevinu (zdravstvena politika, lobiranje, proglašenje Jadranskog mora oso-

bito osjetljivim područjem), ali koja su danas u Hrvatskoj vrlo važna jer ih se u razmatranjima cjelovitih društvenih reformi ne može zaobići.

Prilog Tomislava Maršića kritički se odnosi prema strukturi hrvatskih pregovora, koja je, po njegovu mišljenju, osmišljena radi zaključivanja pregovora u vrlo kratkom vremenu. Takav institucionalni postav jednodimenzionalno je usmjeren na administrativnu ekspertizu i samo pojačava probleme u zastupanju i legitimaciji na unutarnjopolitičkom planu, a ugrožava i uspješnost reformskoga procesa. Nadalje, za razliku od prethodnih proširenja, u slučaju Hrvatske ulazak u punopravno članstvo više će ovisiti o primjeni, a manje o pukom usvajanju zahtjeva EU-a. Autor komparativnom analizom s nekim novim državama članicama zaključuje da bi Hrvatska trebala provesti strateške promjene u organizaciji pregovora radi bolje uključenosti Hrvatskoga sabora u cijeli proces. Osim toga, zaključuje se da bi Vlada trebala učiniti vođenje pregovora transparentnijim i fleksibilnijim, kako bi se u njih uključili predstavnici raznih interesnih grupa te kako bi se smanjila kruta kontrola procesa njihove koordinacije.

Petra Leppée Fraize obrađuje problematiku komuniciranja Europe s europskom javnošću. Komunikacija je, po autorčinu mišljenju, jedno od kompleksnih pitanja koje je uzrokovalo političku krizu s kojom se Europa danas suočava. Stoga, kako bi očuvao demokratska obilježja i opravdao svoje postojanje, EU mora poboljšati komunikaciju sa svojim građanima. Nedavno objavljena *Bijela knjiga o europskoj komunikacijskoj politici* predviđa pet područja na kojima bi trebalo poduzeti korake utemeljene na načelima uključenosti, raznolikosti i sudjelovanja: definiranje za-

jedničkih načela, moć u rukama građana, rad s medijima i novim tehnologijama, razumijevanje europskoga javnog mišljenja i zajedničko djelovanje. U Hrvatskoj komuniciranje nije samo obveza nego i instrument za borbu protiv euroskepticizma i pridobivanje potpore potrebne za donošenje konačne odluke o pristupanju EU. U skladu s tim, u siječnju 2006. godine prihvaćena je nova nacionalna komunikacijska strategija, kojoj je cilj prilagođavanje informativne i komunikacijske aktivnosti vezane za EU novim potrebama javnosti te unošenje promjena u pristup komunikacijskoj politici.

Prilog Igora Vidačeka razmatra lobiranje i kanale utjecaja interesnih skupina u proširenom EU. Zbog višeslojnosti procesa donošenja odluka u EU, odnosno raspršenosti centara moći među raznim institucijama, ni jednoj skupini organiziranih interesa nije lako ostvariti dominantnu poziciju u procesu odlučivanja ili uspostaviti povlaštenu spregu interesa s pojedinim institucijama. Unatoč određenom napretku ostvarenom u proteklom desetljeću, lobistička praksa u EU još je uvijek nedovoljno regulirana u usporedbi s, primjerice, onom u SAD-u ili nekim državama članicama Unije. Kako bi ostvarili pristup, a time i potencijalni utjecaj, interesne se skupine služe raznim oblicima lobiranja i nastoje se pozicionirati kao pružatelji specifične ekspertize, ovisno o potrebama pojedinih institucija EU-a. Što se Hrvatske tiče, regulacija i postupna legitimizacija lobiranja na domaćoj sceni mogu se promatrati kao preduvjet za uspješno lobiranje na međunarodnoj razini. Uz nova znanja, neovisne izvore EU informacija i nove načine mišljenja, europeizacija, prema autoru, može donijeti i reorganizaciju i redefiniciju uloge interesnih skupina u nacionalnom procesu odlučivanja te promjenu shvaćanja dobre vladavine i dobrih modela interakcije države i civilnoga društva.

Problematika europskoga građanstva razmatra se u prilogu Snježane Vasiljević. U skladu s činjenicom da se europski građanin definira kao pojedinac koji je dr-

žavljanin države članice, koncept isključuje državljane trećih zemalja. Ipak, kako je riječ o "dinamičnom konceptu" koji je pogodan za dopunjavanje i osnaživanje, autorica predlaže da EU prizna status europskoga građanstva onim građanima država nečlanica koji legalno žive u EU. Kao saveznika za djelovanje u tom smjeru autorica prepoznaje Europski sud pravde, koji je uspio institucionalizirati europsko građanstvo, odnosno dati mu značenje i vrijednost, uspostavljajući time nove norme koje će utjecati i preoblikovati nacionalnu pravnu kulturu.

Rad Aleksandra Štulhofera bavi se odrednicama euroskepticizma u Hrvatskoj, definiranog kao kombinacija nepovjerenja u EU i nesklonosti priključivanju. Autor navodi kako analiza podataka prikupljenih krajem 2003. godine upućuje na zaključak da su motivi za euroskepticizam u Hrvatskoj raznorodni, što dovodi u pitanje djelotvornost jedinstvene intervencijske strategije. Nadalje, čini se da je u Hrvatskoj isključiv nacionalizam sa svojim sociokulturnim, političkim i ekonomskim pretpostavkama zasjenio utilitarne motive za euroskepticizam. Povezanost povjerenja u nacionalne institucije i u institucije EU-a potvrđuje pretpostavku da građani formiraju stavove na temelju iskustava s lokalnim ili nacionalnim institucijama. Autor stoga preporučuje bolje informiranje, jačanje povjerenja u nacionalne institucije (prije svega borbom protiv korupcije) te stvaranje protuteže nacionalnoj isključivosti.

Dragan Bagić i Ante Šalinović na temelju empirijskih istraživanja potpore građana ulasku Hrvatske u EU zaključuju da su konkretna očekivanja relativno slabo povezana s potporom građana. Takav rezultat upućuje na zaključak da se na te-

melju utilitarnoga modela objašnjenja potpore relativno slabo može predvidjeti stav o ulasku u EU te da su načelna očekivanja koristi i šteta velikim dijelom izraz općih dojmova o EU, povjerenja u političku elitu i političkih stavova hrvatskih građana, a tek manjim dijelom izraz stvarne racionalne kalkulacije koristi i šteta. To je uvelike rezultat činjenice da su broj i kvaliteta javnih rasprava o posljedicama i značenju ulaska Hrvatske u EU relativno niski. Nadalje, političari svoju komunikaciju o posljedicama ulaska u EU prilagođuju od slučaja do slučaja, uglavnom ovisno o kratkoročnim političkim potrebama.

Ljiljana Kaliterna Lipovčan i Zvezdana Prizmić-Larsen uspoređuju kvalitetu življenja, životno zadovoljstvo i osjećaj sreće u Hrvatskoj i u europskim zemljama. Rezultati analiza pokazali su da je po procjenama subjektivnoga blagostanja Hrvatska slična zemljama koje su bile pri dnu EU-15 ili pri vrhu 13 zemalja kandidatkinja u to vrijeme (2003.). Hrvatski su se građani osjećali dosta sretnima i njihov osjećaj sreće povećao se od 2003. do 2005. Procjenjujući zadovoljstvo različitim područjima koja pripadaju osobnom blagostanju, hrvatski su građani bili najzadovoljniji obiteljskim životom i odnosima s prijateljima, a najmanje zadovoljni svojim materijalnim stanjem. Od područja nacionalnoga blagostanja najlošije su bili procijenjeni socijalni uvjeti u zemlji i Vlada, a najbolje nacionalna sigurnost i stanje okoliša (što govori o slaboj upućenosti u tu problematiku). Iako je na prvi pogled istraživanje životnoga zadovoljstva marginalna tema u sklopu europskog integracijskog procesa, ono ima određeno značenje, jer bi, prema riječima urednice knjige, na razinu euroskepticizma mogla utjecati ocjena građana o tome koliko EU zaista "isporučuje" uspjeh.

Prilog Višnje Samardžije i Ana-Marije Boromise analizira međusobnu ovisnost Lisabonske strategije EU-a i kriterija iz Kopenhagena u procesu proširenja EU-a i približavanja zemalja kandidatkinja no-

vim članicama Unije. Lisabonskom strategijom iz 2000. godine zacrtan je strateški cilj da "do 2010. godine Europa postane najkonkurentnije i najdinamičnije gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju, sposobno za održiv gospodarski rast s većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima te većom socijalnom kohezijom". Strategija je revidirana 2005. godine, kada su uz efikasno usmjeravanje na ciljeve predstavljeni i novi instrumenti njezine provedbe. Iako nisu dodatni kriteriji, lisabonski su ciljevi važni za Hrvatsku jer se rokovi za njihovo ostvarivanje i očekivano vrijeme ulaska zemlje u punopravno članstvo podudaraju. Nadalje, ulaskom u pregovore za punopravno članstvo u EU Hrvatska se obvezala prihvatiti ne samo pravnu stečevinu Unije nego i uskladiti politike poštujući načela i strateške dokumente EU-a. Riječ je o obvezama usklađivanja s tzv. mekim zakonodavstvom, što podrazumijeva potrebu horizontalnog usvajanja instrumenata Lisabonske strategije, kako bi se mogle praktično provoditi njezine mjere. Hrvatska nema razrađen cjelovit akcijski program za provođenje lisabonskih strateških ciljeva koji bi se mogao uspoređivati s dokumentima što su ih pripremile neke druge zemlje tijekom procesa pristupanja Uniji. Ipak, iako nedovoljno koherentan, ne može se poreći da je napravljen stanovit napredak u približavanju lisabonskim ciljevima, što se prije svega odnosi na uspješno uspostavljanje sustava pokazatelja i mjera na nekim područjima.

Reforma državnih potpora u Hrvatskoj tema je priloga Ivane Jović i Marine Kesner-Škreb. Europska unija ima razrađen sustav pravila dodjele i kontrole državnih potpora te se zalaže za "manje i bo-

lje državne potpore" koje što manje narušavaju tržišnu konkurenciju. Riječ je o tzv. horizontalnim potporama koje pridonose stvaranju jednakih uvjeta privređivanja za sve poduzetnike. Usporedimo li državne potpore bez poljoprivrede, ribarstva i prometa s onima u EU-15, možemo zaključiti da je Hrvatska zemlja s visokim udjelom potpora u BDP-u, tj. on je 2003. godine u Hrvatskoj bio više nego četiri puta veći od ostalih u EU. Hrvatska će morati smanjiti ukupan iznos potpora i preusmjeriti ih s podupiranja pojedinih sektora u poticanje horizontalnih namjena: zaštitu okoliša, obrazovanje i usavršavanje, istraživanje i razvoj te poticanje malih i srednjih poduzeća. Najveće će promjene zahvatiti pojedine sektore koji danas imaju najveće iznose državnih potpora, a za koje postoje posebna pravila EU-a. To su brodogradnja, promet (posebno željeznice), industrija čelika i željezare te sanacija i restrukturiranje poduzeća u poteškoćama.

Prilog Dubravka Mihaljeka daje uvid u aktualna pitanja zdravstvene politike i reforme u Hrvatskoj. Iako sektor zdravstva nije izravno dio pravne stečevine, Hrvatska mora provesti reformu na ovom području kako bi poboljšala učinkovitost sustava. Hrvatska godišnje troši otprilike 8% BDP-a na zdravstvenu zaštitu, po čemu je između prosjeka EU-15. Ipak, struktura tih troškova odudara od europske prakse, jer se oko 84% sredstava pokriva iz javnoga sektora, a tek 16% privatnim sredstvima. Nadalje, 80% svih troškova zdravstvenog osiguranja u Hrvatskoj snose poslodavci, što se negativno odražava na zaposlenost i na fleksibilnost tržišta rada. Kad bi se poslodavce rastretilo dijela troškova za zdravstveno osiguranje, troškovi rada razmjerno bi se smanjili bez smanjenja plaća radnika, što bi poslodavce najvjerojatnije potaknulo na otvaranje novih radnih mjesta. Još jedan od gorućih problema domaćega zdravstva jest neravnoteža između primarne i sekundarne zdravstvene zaštite. U većini europskih zemalja ustanove primarne za-

štite rješavaju otprilike 75% medicinskih slučajeva, dok u Hrvatskoj primarna zaštita rješava samo 50% slučajeva. Prema autoru, u državnom proračunu ima dovoljno prostora da se za zdravstvo ubuduće izdvajaju veća sredstva, jer će se trenutno veliki izdaci za državne potpore gospodarstvu ionako trebati smanjiti u procesu pridruživanja EU.

Ivana Vlašić i Mirna Vlašić Feketija razmatraju tematiku prilagodbi pravnoj stečevini na području zaštite okoliša. Usprkos postojanju određenih strategija i planova za okoliš, Hrvatskoj još uvijek nedostaju dokumenti o njihovoj provedbi, tj. dokumenti u kojima bi bili zacrtani koraci za postizanje ciljeva, učinkovito praćenje postignutog i upute o upravljanju mogućim financijskim izvorima. Troškovi usklađivanja relativno su veliki za zemlje koje imaju manji broj stanovnika, kakva je i Hrvatska. Stoga je Komisija predložila izradbu financijskih strategija kojima bi se mogli procijeniti stvarni troškovi usklađivanja. Te strategije moraju biti u skladu s nacionalnom strategijom usklađivanja zakonodavstva i moraju imati jasan raspored konkretnih ulaganja, posebno za najvažnija područja: za kvalitetu voda i zraka te za zbrinjavanje otpada. Valja očekivati da će Hrvatskoj biti odobrena prijelazna razdoblja za primjenu nekih direktiva na području zaštite okoliša. Ipak, prema iskustvu dosadašnjih zemalja kandidatkinja, ne može se očekivati pristanak EU-a na prijelazna razdoblja za pitanja kao što su: prijenos direktiva u nacionalno zakonodavstvo, okvirno zakonodavstvo (zrak, otpad, voda, procjena utjecaja na okoliš, pristup informacijama), zaštita prirode (staništa i ptice), zakonodavstvo koje se odnosi na regulaciju proizvoda te za uvo-

đenje novih tehnologija. Autorice zaključuju da usklađivanje s pravnom stečevinom za okoliš znači dugoročnu korist za zemlje u postupku pristupanja. Ne samo da bi one mogle biti dio zajedničkoga tržišta nego i da bi poboljšale kvalitetu života svojih državljana, smanjile troškove zaštite njihova zdravlja te troškove uništavanja šuma, poljoprivrednoga zemljišta i ribljega fonda.

Posljednji prilog u knjizi, onaj Davora Vidasa, raspravlja o potrebi proglašenja Jadranskog mora osobito osjetljivim morskim područjem. Razlog za to jesu posebna obilježja Jadranskog mora, dok je politički kontekst određen nastojanjima zemalja EU-a, koje u novije vrijeme zagovaraju proglašenja europskih mora osobito osjetljivim morskim područjem na međunarodnoj razini. Vidas naglašava potrebu da Hrvatska, koja posjeduje 75% obalnoga područja Jadranskog mora, inicira prijedlog za proglašenje Jadrana osobito osjetljivim područjem. Osim izravnoga praktičkog učinka, tj. uvođenja dodatnih zaštitnih mjera, proglašenje Jadranskog mora osobito osjetljivim područjem zacijelo bi omogućilo odgovarajući regionalni okvir suradnje u zaštitiorskog okoliša, a na tragu politike EU-a.

"Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja" korisna je i aktualna knjiga koja pruža uvide u razna područja unutar procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Knjiga je nezaobilazno štivo za sve one koji se danas u Hrvatskoj bave integriranjem u EU, ali i koristan izvor informacija za sve građane naše zemlje čija se neupućenost u europska pitanja danas sve češće iskazuje kao euroskepticizam. Čitatelji ove knjige moći će se uvjeriti u ispravnost često ponavljane teze kako je od samoga tehničkog ulaska u EU važnije kvalitetno provesti reforme koje su povezane s tim činom. Drugim riječima, da je ulazak u Uniju tek sredstvo za postizanje ciljeva demokratskoga, pravednoga, modernoga i otvorenoga društva.

Hrvoje Butković

Srećko Lipovčan MEDIJI - DRUGA ZBILJA?: (RASPRAVE, OGLEDI I INTERPRETACIJE)

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb,
2006., 305 str.

Sveučilišni profesor, urednik, prevoditelj i publicist dr. Srećko Lipovčan objavio je u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade djelo *Mediji – druga zbilja?: rasprave, ogledi i interpretacije*. Knjiga je mekog uveza i grafički zanimljivo uređene naslovnice, a strukturirana je u tri cjeline u kojima se tematiziraju suvremene, ponajprije tiskovne, medijske industrije i oblici njihova izražavanja, pa se iz perspektive povijesti medija na odabranim primjerima upozorava na važnost poznavanja prošlosti hrvatskoga novinstva, kao i na potrebu repozicioniranja i prevrednovanja uloge publicistike unutar širih političkih i društvenih okvira još nedovršenog procesa hrvatskih modernizacija. Na toj liniji Lipovčanove studije mogu poslužiti kao sveučilišni priručnik za studente, lektira i podsjetnik za novinare, informacija za 'običnog' znatiželjnog čitatelja te koristan alat za znanstvenika.

Ova knjiga, kako sam autor navodi u napomenama, nije napisana "preko noći", već je rezultat njegova višegodišnjega bavljenja problemima "medija". U tom kontekstu može se razabrati nekoliko Lipovčanovih interesa: za novinarstvo kao struku (na temelju iskustava u gotovo četiri desetljeća novinarskog rada u domovini i

u inozemstvu), za probleme strukovnog organiziranja novinara (s obzirom na spoznaje tijekom rada na njemačkim radiopostajama i članstva u izvršnim tijelima hrvatske novinarske udruge u posljednjem desetljeću) te za povijest hrvatskoga novinarstva i publicistike (u sklopu spoznaja proizašlih iz vlastitih znanstvenih istraživanja).

Tekstovi koji se objavljuju u prvom dijelu ove knjige (*Teorijski aspekti*) nastajali su postupno i u fragmentima u autorovim pripremama za predavanja i seminare budućim informacijskim i komunikacijskim stručnjacima na Hrvatskim studijima. U pogledu na medijske industrije na početku trećeg tisućljeća Lipovčan upozorava na važnost primjerenog odnosa medija prema kulturi, jer je medijsko posredovanje autentične zbilje u formi duhovnih vrednota od esencijalnog značenja za post-moderno društvo. Naime, moćne industrije masovnih medija sve više uzimaju sebi za pravo da prisvajaju i konstruiraju neautentičnu (virtualnu, izmišljenu) zbilju. U takvoj situaciji mediji ne informiraju nego "prerađuju" vijest – (b)analiziraju i komentiraju, ali u konačnici i indoktriniraju. Protoklo stoljeće ponudilo je nisku modela za generiranje svojevrstnih "medijskih ratova" te bjelodano pokazalo u kojoj se mjeri mogu očitovati pogubni utjecaji "medijskih proizvoda" kojima se danas trguje i ratuje, dok "informacijski brokeri" suptilno djeluju s različitih platformi u raznim sferama društva. Problemi, poput slobode medija, zasićenosti reklamama i etičkih dvojbi u obradbi javnosti intrigantnih tema, provlače se na svim razinama. Zato se postavlja pitanje je li medijska stvarnost realna zbilja, odnosno odražava li ona pravo stanje stvari?

Komunikacijski "šumovi" u medijskom prostoru mogu se prevladati znanjem. Zato Lipovčan, na temelju vlastitih praktičnih iskustava te uvida u domaću i inozemnu stručnu i znanstvenu literaturu, nastoji što preciznije definirati pojmove i ukratko objasniti uporabne oblike me-

dijskog izražavanja s obzirom na funkciju informiranja i vrednovanja. Posebnu pozornost posvetio je problemu publicistike, javne pisane riječi u hrvatskom prostoru tijekom 19. i 20. st., koja do sada nije u dovoljnoj mjeri bila istraživana i još čeka "svoje" istraživače, a ponekad je u hrvatskoj znanosti, napose od povjesničara, zanemarivana kao izvor i građa manje vrijednosti. Hrvatsko novinstvo i hrvatska publicistika u tridesetim i četrdesetim godinama 19. st. "su po svojim osnovnim značajkama potpuno usporedivi s onim kako i što se pisalo u europskom okružju". Treba znati da su novine i časopisi bili ogledala razvoja hrvatske kulture, a to znači znanosti, umjetnosti i jezika. Pripadnici intelektualnih "slobodnih profesija" (svećenici, odvjetnici, književnici) na polju javne pisane riječi u procesu modernizacije hrvatskog društva u protekla su dva stoljeća odigrali presudnu ulogu u vremenu kad još nisu bile ustrojene odgovarajuće institucije društva – "hrvatska je publicistika, oblikujući nacionalnu svijest, sukonstituirala modernu hrvatsku naciju". Publicistički žanrovi (rasprava, polemika, podlistak, ogleđ, otvoreno pismo, biografija ...), čiji diskurs treba biti razumljiv i obrazovanim nestručnjacima, na stranicama periodičkih i monografskih publikacija prisutni su na našem prostoru u tiskanom obliku već dugo, pa je Lipovčan ponudio vlastiti kratki pregled petnaest ponajboljih hrvatskih publicističkih djela od novovjekovnoga razdoblja (M. Marulić, P. Ritter Vitezović), preko više uspješnih priloga nastalih u "dugom devetnaestom stoljeću" (J. Drašković, D. Rakovac, A. Starčević i dr.) do tekstova autora iz 20. st. (S. Radić, F. Supilo, I. Pilar, F. Tuđman i dr.). U

nekim novim radovima na tu temu svako bi valjalo razmotriti priloge Vinka Kriškovića, vrsnoga hrvatskog intelektualca i publicista iz razdoblja između dva svjetska rata.

U drugom, najopsežnijem, dijelu knjige (*Praktični aspekti*) u "modelima interpretacija" autor na različitoj građi, koja vodi računa o primjerima i iskustvima iz povijesti našega novinarstva i publicistike, razlaže pitanja pristupa pojedinim "medijskim proizvodima". U studijama o T. Ujeviću, Lj. Farkašu Vukotinoviću i A. G. Matošu, sukladno teorijskim nacrtima iz prvoga dijela knjige, pomno se analiziraju i prezentiraju literarne tvorbe ovih majstora publicističkog izraza. Pri tome Lipovčan vodi računa o doseg dosadašnjih znanstvenih spoznaja, koje u pojedinim dijelovima dopunjuje manje poznatim detaljima, upozorava na uočene nedostatke i upućuje na odgovarajuću literaturu, važnu za bolji uvid u problematiku. Na gotovo stotinjak stranica obrađena je, prije svega na temelju istraživanja neobjelodanjene, ali i dijela objavljene arhivske građe te postojeće literature, povijest Hrvatskoga novinarskoga društva od prvih zamisli i ozbiljnijih priprema oko njegova utemeljenja od 1877. do 1907., do osnivanja 1910. te "likvidacije" 1921. godine. I u ovom poglavlju Lipovčan se vraća pitanju publicistike kroz prizmu pisanja zadarske *Zore dalmatinske* o zbivanjima u revolucionarnoj 1848. te kroz instruktivne recenzije novih knjiga o hrvatskom novinstvu i publicistici. Kao i prethodno poglavlje, i ovo karakterizira vrlo koncizan analitički pristup događajima i osobama, upotpunjen sažetim povijesnim okvirom u funkciji boljega razumijevanja teme. Lipovčan tako jasno kritički upozorava na pogrešne historiografske ocjene zbivanja, kao i na jedva uočljive tiskarske pogreške u dokumentima, upozorava na pogreške u citatima, ističe nedostatke i nelogičnosti (u literaturi, ocjenama sudionika, arhivskoj građi ...), donosi kratak pregled najvažnijih problema, poziva na objektivan pristup i

Charles W. Adams ZA DOBRO I ZLO: UTJECAJ POREZA NA KRETANJE CIVILIZACIJE

potrebu širega kuta gledanja na minula zbivanja. Autor u pristupu, koji ne "trpi" pokušaje korigiranja prošlosti "naknadnim iskustvom", izbjegava suditi o stvarima koje dovoljno ne poznaje (npr. u pogledu grafijskih rješenja u okviru jezikoslovlja), a pritom se zalaže za što točnije određenje i uporabu stručnih termina (npr. "Osamstočetrdesetosma"), pa u tom kontekstu upućuje na s(p)retna rješenja Bogoslava Suleka. S obzirom na to da dobro poznaje metodologiju i rezultate dosadašnjih historiografskih istraživanja, Lipovčan precizno detektira probleme i teme za neka buduća istraživanja.

Treći dio knjige (*Prilozi*), uz autorovu napomenu, donosi bibliografske podatke o prvoobjavama tekstova (koji su na ovom mjestu u određenoj mjeri prerađeni i dopunjeni), kratku bilješku o autoru u potpunjenju izborom iz njegove opsežne bibliografije te na kraju kazalo imena i pojmova.

Valja istaknuti da su pitanja koja Lipovčan postavlja na stranicama svojega djela za čovjeka današnjice važna i teška, jer upućuju na potrebu formuliranja jasnih odgovora. Teme koje su ovom knjigom "načete" zahtijevaju primjerenu pozornost i znanstvenu obradbu (npr. treba obraditi problematiku elektroničkih medija i interneta, nastaviti istraživati povijest hrvatskoga novinstva i publicistike ...), koja nužno traže angažman niza stručnjaka raznih profila – povjesničara, kulturologa, filologa, psihologa, sociologa, komunikologa ... – koji će u zbilji znati odbaciti zamke medijskoga relativiziranja fenomena koji nas okružuju.

Ivica Zvonar

Institut za javne financije, Zagreb, 2006.,
513 str. (Prijevod: Predrag Bejaković)

Institut za javne financije obogatio je svoju izdavačku djelatnost prijevodom jedne vrlo zanimljive knjige. Riječ je o djelu američkoga znanstvenika Charlesa W. Adamsa, koja ima poprilično neprivlačan naslov *Za dobro i zlo: utjecaj poreza na kretanje civilizacije*.

Prema iskazu samog autora, knjiga ima dva glavna uporišta, i to: njegovo iskustvo poreznoga stručnjaka u svakodnevnom životu te nekoliko lijepih godina koje je proveo predajući povijest stranim studentima na jednom malom sveučilištu. Njegova ljubav prema povijesti razvila se još u studentskim danima kada je pohađao predavanja iz europske povijesti, prepuna anegdota i prikupljenih priča i mudrosti. Uvidjevši značenje oporezivanja u brojnim povijesnim događajima, zaključio je kako je oporezivanje uglavnom bilo zanemareno kao jedna od najvažnijih snaga u oblikovanju i usmjeravanju civilizacije. Stoga je i odlučio napisati knjigu o povijesti oporezivanja, koja bi bila informativna i zabavna za čitanje, a u kojoj bi ova materija bila prikazana živo. Tako je 1982. godine objavio knjigu *Bitka, bijeg, utaja: priča o porezu*, a desetak godina kasnije i novu, proširenu, povijest oporezivanja u knjizi *Za dobro i zlo: utjecaj poreza na kretanje civilizacije*. Iza sentimentalno stilizirana obrazloženja motiva koji su autora potaknuli na pisanje ove knjige kriju se ipak puno prozaičniji razlozi, jer je u ovom djelu o bilje povijesnih paralela i asocijacija vjerojatno trebalo poslužiti kako bi čitatelja uvjerilo u potrebu korjenite reforme američkoga poreznog sustava, i to u skladu s agresivnom plutokratskom političkom filozofijom reganizma.

Ako apstrahiramo ovaj moment, moći ćemo se prepustiti užitku čitanja knjige koja je zaista vješta kompilacija materijala s područja više znanstvenih disciplina (povijest, ekonomija, pravo, politologija), a posjeduje i visoku razinu literarne naracije. Ukupni sadržaj knjige podijeljen je na osam dijelova, koji svi zajedno broje 38 poglavlja. Zavirit ćemo u svaki od tih kutaka knjige kako bismo dobili krupniji kadar i potencijalnom čitatelju pokušali preneti neke intrigantnije dijelove.

U prva dva dijela knjige upoznajemo se s poviješću poreza u antici.

Prvi dio knjige *Što su porezi i gdje počinju?* započinje poreznim pričama od prije šest tisuća godina, u praskozorje civilizacije, koja se zbiva na rubovima Plodnoga polumjeseca, u Mezopotamiji i drevnom Egiptu. Nakon prikazivanja turbne sudbine starozavjetnoga židovskog naroda, Adams iznosi idealiziranu sliku atenskoga demokratskog uređenja s ustanovom liturgije, čija je glavna svrha bila u tome da imućni dragovoljno sudjeluju u zajedničkim gradskim troškovima. U ovom dijelu knjige posebno je privlačno poglavlje naslovljeno *Kamen iz Rosette*. U ovom se poglavlju ovaj najpoznatiji svjetski arheološki artefakt, zahvaljujući kojem je otkrivena tajna hijeroglifa, dovodi u neposrednu vezu s poreznom politikom helenističkih vladara Egipta. Naime, cijena raskoši Aleksandrije i vladarskih ekstravagancija bila je plaćena bijedom većine stanovništva i velikim poreznim opterećenjem, što je sve dovelo do porezne pobune na početku II. stoljeća prije nove ere. Da bi smirio stanje, mladi vladar Ptolemej izdaje Proglas o miru, kojim je pobunjenicima oprošten porezni dug, a hramovi postaju izuzeti od plaćanja poreza. Svećenici u Mempfisu odlučili su zahvaliti

mladom vladaru tako što su tekst o njegovim dobročinstvima dali uklesati u kamene ploče te ih postavili u hramovima. Adams zaključuje kako je tekst napisan i grčkim jezikom kako bi poreznici, inače Grci, shvatili kako im je ulaz u hramove zapriječen vladarovom odlukom.

U drugom dijelu knjige *Kaleidoskopski Rimljani* susrećemo se s poviješću Rima, sile koja je politički ujedinila sredozemni svijet. Energični August Oktavijan proveo je poreznu reformu likvidirajući parazitski sloj unajmljivača prikupljanja poreza ili *publikana*, a ustanovio je i porez na nasljedstvo kako bi osigurao sredstva za veteranske fondove. Na kraju ovoga dijela možemo se upoznati s dvojbama vezanima uz opadanje i propast Rimskog Carstva, a jedno, prilično uvjerljivo, objašnjenje ovoga procesa vezuje se i uz izbjegavanje plaćanja poreza.

Povijest oporezivanja u srednjem vijeku i ranom novom vijeku prikazana je u trećem, četvrtom, petom i šestom dijelu knjige.

U trećem dijelu knjige *Srednji vijek* Adams nevjerojatan uspjeh islama dovodi u vezu s poreznom politikom koja je poticala prihvaćanje nove vjere, što je postao siguran i dobar način za izbjegavanje poreza. U ovom dijelu možemo saznati i kako su Židovima, kao prezrenoj manjini srednjovjekovne Europe, nametani diskriminacijski porezi i kako je geto nastao prije svega kao olakšica skupljačima poreza, ali i kako je kralj u srednjovjekovnoj Engleskoj došao u poziciju da nije mogao oporezivati, ali je mogao trošiti, dok je parlament mogao oporezivati, ali ne i trošiti.

U četvrtom dijelu knjige *Povijest poreza u Rusiji, Švicarskoj, Španjolskoj i Njemačkoj* prikazana je povijest oporezivanja u nabrojenim zemljama. Tako Adams ističe značenje bankovne tajne za uspjeh Švicarske te opisuje poguban utjecaj što ga je porez *alcabala*, trošarina u iznosu od 10% koja se plaćala na prijenos svih nekretnina ili osobne imovine, imao u Španjolskoj. Posljedice ovoga poreza bile su pobune u španjolskim provincijama, a Novi svijet

postaje utočište onih koji masovno bježe od poreznoga sustava. Učinkovitost i disciplina vojne porezne uprave također je jedan od čimbenika uspona Pruske. U ovom dijelu, u poglavlju *Rusija: porezni put u kmetstvo i Sovjete*, saznajemo i zanimljivu priču o usponu grada Moskve, grada u kojem će apokaliptični redovnici 16. stoljeća gledati Treći Rim, a apokaliptični revolucionari 20. stoljeća Treću Internacionalu. U 13. stoljeću Rusija pada u sužanjstvo mongolskih hordi, koje pravo prikupljanja poreza na tom prostoru najprije bezuspješno prepuštaju muslimanskim trgovcima, a nakon toga sami pokušavaju organizirati sustav stvarajući vojno-financijska područja kojima upravlja mongolski službenik *veliki baskak*. Međutim, moskovski je knez Ivan Kalita (Vrećonovac) pokazao izvanredan talent u prikupljanju poreza, pa ga je mongolski kan i imenovao glavnim skupljačem poreza za čitavu Rusiju, a njegov je grad postao mjesto obračuna svih mongolskih poreza te tako dovoljno ojačao da u sljedećem razdoblju počne okupljati ruske zemlje, čime je pobijedio i suparnički kozmopolitski Novgorod.

U petom dijelu knjige *Povijest poreza u Francuskoj* susrećemo se s *tailleom*, tj. porezom u Francuskoj za *ancien regima*, te saznajemo koliko je mržnja koju su Francuzi osjećali prema porezu bila u korijenu pobuna i nasilja što su pratile te pobune.

U šestom dijelu knjige *Povijest poreza u Engleskoj nakon Magne Charte* posebno se uspoređuje položaj i razvoj konkurentskih pomorskih sila Nizozemske i Engleske. Tako su trošarine pridonijele financijskim poteškoćama i posrtanju Nizozemske u 18. stoljeću, dok je Engleska uvela ograničene trošarine koje su imale niske stope i bile ograničene na određene pro-

izvode, pa je tako stabilnim poreznim sustavom osigurala prosperitet.

Povijest oporezivanja u SAD-u i suvremena problematika oporezivanja prikazane su u sedmom i osmom dijelu knjige.

U sedmom dijelu knjige *Trnovit put oporezivanja u Sjedinjenim Američkim Državama* saznajemo na koji je način porezna politika, koju je engleska metropola vodila prema svojim kolonijama u Sjevernoj Americi, potakla potonje na pobunu i osamostaljenje, ali i kako su porezne bune utjecale na čvršće povezivanje ovih kolonija u federaciju. U ovom dijelu nalazi se i posebno upečatljivo poglavlje *Jesu li porezi prouzročili Američki građanski rat?* Naime, američki Jug je zbog visokih uvoznih carina bio prisiljen kupovati skupe proizvode od sjevernjačkih industrijalaca. Lincoln je odmah nakon izbora za predsjednika počeo provoditi agresivnu politiku visokih pristojbi u njihovu korist, što je Jug gurnulo na put secesije. Kad je Jug najavio niske uvozne carine, sjevernjački su poslovni ljudi shvatili da bi to moglo uzrokovati gospodarsku propast trgovine i industrije na Sjeveru, čime je rat postao neizbježan. Ropstvo, ta osebujna institucija američkoga Juga, prema tome nije uzrokovala rat, što potvrđuju i činjenice kako su abolicionisti ostali mala i nepopularna manjina na Sjeveru, dok se položaj crnaca na Jugu nije poboljšao ni nakon oslobođenja. Uostalom, ropstvo je bez rata, kao moralno neprihvatljivo i gospodarski neisplativo, nestalo iz svojih posljednjih zona u Americi – Brazilu i na Karibima.

U osmom dijelu knjige pod naslovom *Čudovište koje nosi zlatna jaja* upoznajemo se s razvojem poreza na dohodak, a posebno s progresivnim stopama na ovaj porez koje su se višestruko povećale u prvim desetljećima 20. stoljeća i tako stvorile nezamislivu samovolju. Takav je porezni sustav, koji Adams ocjenjuje katastrofičnim, uzrokovao gospodarsku stagnaciju SAD-a, dok je odmjerena porezna politika dovela do gospodarskoga procvata Japana i azijskih tigrova. U ovom dijelu knjige u posebno nepovoljnom svjetlu

prikazuju se i službenici američke Porezne uprave, pa se predlaže čitav niz konkretnih mjera kojima bi se izbjegla kataklizma.

Zanimljivo je pročitati do kakvih je zaključaka, u posljednjem dijelu knjige, Adams došao na temelju svojih istraživanja. U poglavlju pod naslovom *Učenje od prošlosti* Adams je u 27 točaka, iz brojnoga historiografskog materijala, izdvojio najvažnije pouke i maksime. Upravo se u ovim zaključcima može najjasnije prepoznati autorova politička tendencioznost, pa ćemo i citirati neke od tih zaključaka. Tako npr. u točki 6. Adams zaključuje kako će "nekoliko građana steći veliko bogatstvo, koje bi, prema prirodnim zakonima, trebali dijeliti sa zajednicom". Možemo se zapitati o kakvim je prirodnim zakonima riječ? Nadalje, u točki 18. stoji kako "velika bogatstva mogu brzo nestati ako državna vlast oporezivanjem pokušava iscijediti bogate", dok se već u sljedećoj rečenici navodi kako "bogatiji uvijek nalaze načina za izbjegavanje pretjeranog oporezivanja". Znači li to da bi državna vlast trebala pokleknuti pred spretnim pojedincima koji su iscijedili ostale članove zajednice te unaprijed odustati od nekih svojih fiskalnih instrumenata jer će im bogatiji sigurno doskočiti? U točki 21. stoji kako "progressivne porezne stope nemaju načela ni standarda i brzo se pretvaraju u strašnu samovolju usmjerenu na manjinu koja raspolaze novcem, ali nema jači politički utjecaj." Nije li krajnje naivno ponuditi ključak kako bogataške elite ne posjeduju znatan politički utjecaj u suvremenom svijetu?

Uza sva navedena ograničenja, knjiga Charlesa W. Adamsa *Za dobro i zlo: utjecaj poreza na kretanje civilizacije* štivo je koje posjeduje poseban šarm i originalnost, a dodatna vrijednost skrivena je i u brojnom slikovnom materijalu (slikama, crtežima i

karikaturama) koje je autor prikupio. U poplavi knjiga koja svakojakim društvenim fenomenima (bilo materijalnim, bilo duhovnim) pripisuje odlučujuću ulogu u procesu civilizacije više je nego dobrodošao prijevod knjige koja na površinu izvlači tako orijašku društvenu snagu kao što su porezi i pokušava ponuditi cjelovitu sliku o tome kakav je utjecaj ta snaga imala u pojedinim povijesnim razdobljima. Iako bi određene povijesne interpretacije koje nam autor nudi teško odoljele kritici profesionalnih historioografa, određena pitanja koja autor postavlja, ali i njegov stil, mogu biti poticajni za neka nova djela. Ako ne želimo baš bistriti velike dvojbe svjetske povijesti, možemo možda postaviti i skromnija pitanja. Kakav je bio utjecaj poreza na hrvatsku povijest? Kakav je bio utjecaj nepostojanja izravnih poreza u trgovačkoj Dubrovačkoj Republici u pretežnom razdoblju njezina postojanja? Bilo bi zgodno čuti odgovor na takva i slična pitanja.

Joško Pavković

Znanstveni skup 9. MÜNCHENSKI DANI UREĐENJA ZEMLJIŠTA I RURALNOG RAZVOJA "Od konkurencije i konfrontacije do komunikacije i koordinacije – ruralni prostor novo otkriće?"

12.-13. ožujak 2007., München

Tema ovogodišnjih 9. Münchenskih dana uređenja zemljišta i ruralnog razvoja bila je "Od konkurencije i konfrontacije do komunikacije i koordinacije – ruralni prostor novo otkriće?" Organizator skupa Tehničko sveučilište München (TUM) u suradnji s Radnom zajednicom za ruralni razvoj ove godine okupio je rekordan broj sudio-

nika, i to njih više od 200. Tako su skupu prisustvovali predstavnici iz Njemačke, Slovenije, Češke, Poljske, Austrije i Hrvatske. Iako je skup održan na TUM-u, bio je namijenjen svima koji se bave ruralnim razvojem u teoriji i praksi (političarima, znanstvenicima, studentima, načelnicima općina, stručnjacima iz različitih područja, predstavnicima državne uprave, seljacima itd.). Iz pregleda predavača vidi se kako TUM njeguje interdisciplinarni pristup u planiranju ruralnoga razvoja.

Skup su pozdravili prof. Norbert Vogt, dekan Fakulteta za građevinarstvo i geodeziju TUM i Maximilian Geierhos, načelnik u Bavarskom ministarstvu za poljoprivredu i šumarstvo.

U samom uvodu, čitajući pojedine riječi iz naslova – konkurencija, konfrontacija, komunikacija i koordinacija – prof. dr. Holger Magel napomenuo je da je cilj skupa rasprava s pitanjem kako unaprijediti samoodgovornost i dosljednost svih partnera u ruralnom razvoju.

U prvom tematskom bloku, koji je imao metaforički naziv "Šljiva i koštica – stojimo li pred novim odnosom između grada i sela?", bilo je najviše predavača iz političkoga miljea. Tako su neki predavači tražili metaforičku vezu između izgleda šljive te odnosa grad – selo, i to tako da koštica (jezgra) predstavlja grad, a "meso šljive" ruralni prostor koji okružuje grad. Drugi predavači uspoređivali su konzumiranje šljive u gradu i na selu. Dok ljudi iz grada pojedju šljivu i bace košticu, ljudi sa sela shvaćaju jednaku vrijednost koštice i šljive, pa šljivu pojedju, a košticu zasade.

Dr. Jörg Wendisch iz Saveznoga ministarstva za poljoprivredu naveo je kako je u bavarskim seoskim općinama od 1980. do 2005. godine povećan broj stanovnika otprilike za 1,5 milijuna stanovnika. Uzrok

demografskoga rasta seoskih općina jest plansko naseljavanje, koje je posljedica ulaganja znatnih financijskih sredstava u poboljšanje životnih uvjeta na selu. Napomenuo je kako stanovnici seoskih općina nisu poljoprivrednici, nego rade u tercijarnim djelatnostima u obližnjim gradovima ili u seoskim općinama. Tek kada se naselio dovoljan broj stanovnika, na selu su se počeli graditi vrtići, škole i druge ustanove od društvene važnosti.

Prema mišljenju dr. Jürgena Bussea, budućnost ruralnoga prostora ne leži samo u planiranju ruralnoga razvoja nego u daljnjem razvoju grada i ruralnoga prostora te stvaranju njihova novog međusobnog odnosa.

Drugi tematski blok također je imao zanimljiv naslov – "Kooperacija i umrežavanje – kako naći (napokon) aktere za ruralni razvoj". S obzirom na to da je ruralni prostor još uvijek u podređenom položaju u odnosu na grad, na skupu je istaknuto kako nove tehnologije, posebno one u komunikacijskom sektoru, mogu imati važnu ulogu u razvoju ruralnoga prostora. Neki predavači smatraju da prilikom planiranja razvoja ruralnoga prostora treba dati veću važnost sagledavanju utjecaja mobilnosti modernoga svijeta, jer se prostorna, socijalna i duhovna mobilnost sve više odvijaju u ruralnom prostoru.

Zanimljivo je bilo predavanje Barbare Rosenberger, koja je iznosila probleme o određivanju jedinstvenih kriterija za stvaranje baze podataka o ruralnom prostoru, odnosno koji se sve podatci prikupljaju kako bi se ruralni prostor mogao međusobno uspoređivati i umrežiti, a lokalne zajednice lakše surađivati (na zaštitu okoliša, izgradnji zajedničke infrastrukture itd.). S obzirom na to da se navedeni projekt provodi u sklopu Bavarske gospodarske komore, navedeni podatci ne skupljaju se samo za potrebe planera, zaštitar okoliša nego i za unaprjeđenje gospodarstva. Tako se u navedenom sustavu, osim uobičajenih statističkih podataka (kao što su broj stanovnika, radna mjesta itd.), mogu pronaći podatci za određenu lokaciju, kao što su: informacije o planiranim

građevinskim površinama, o privatnim i javnim nekretninama, visina lokalnoga poreza, stanje prometne povezanosti, nadležni komunalni partneri itd. U projekt je uključeno 2056 bavarskih komuna. Navedene aktivnosti provode se u sklopu projekta E-vlada Njemačke.

Naziv prvoga tematskog bloka drugoga dana bio je "Od ruralnog razvoja prema razvoju ruralnog prostora". Kako je jedan od glavnih simbola ruralnoga prostora neizgrađenost i prirodnost, svi sudionici složili su se da je zemljište jedan od glavnih resursa za planiranje ruralnoga razvoja. Zato je ponovo naglašena potreba integralnoga planiranja koje će poštovati endogene potencijale s posebnim naglaskom na zemljišnim resursima. Neki predavači planiranje budućnosti ruralnoga prostora vide u izradbi integralnoga koncepta razvoja ruralnoga prostora i u regionalnom menadžmentu. U ovom tematskom bloku treba izdvojiti predavanje prof. Thea Kötttera iz Bonna, koji smatra da prilikom planiranja ruralnoga prostora (zbog velikog utjecaja metropola) treba tražiti nove motive u prostornom uređenju.

Gerlinde Augustin, ravnateljica Škole za obnovu sela i ruralni razvoj iz Thierhauptena, naglasila je kako se samo odgovornim zajedničkim radom svih partnera za ruralni razvoj mogu očekivati pozitivni pomaci u ruralnom prostoru, jer je ruralni prostor ogledalo društva.

Zadnji tematski blok bio je posvećen temi "Nova odgovornost: uže za spašavanje ruralnog prostora". S obzirom na to da se u ruralnom prostoru odvijaju brojni modernizacijski procesi, a zbog brojnih i različitih konkurentskih situacija, treba pretpostaviti da će sve češće dolaziti do sukoba u korištenju prostora. Neki predavači smatraju da se pojedini programi u

sklopu ruralnoga razvoja mogu shvatiti kao "spašavanje ruralnog prostora", a ne kao provedba ruralnoga razvoja. Postavljalo se i pitanje kako organizirati novu odgovornost zajednice i svih partnera koji sudjeluju u ruralnom razvoju. Naglašena je potreba za jačom i jasnijom suradnjom države i lokalne zajednice. Zato su predavači navedenoga tematskog bloka pozivali na važnost tijela državne uprave te njezinu ustrajnu odgovornost u provedbi planiranoga ruralnog razvoja. S obzirom na to da je ruralni prostor izložen novim izazovima i potrebama, svi sudionici složili su se da razvoj ruralnoga prostora treba dosljedno podupirati, na pravedan i dobro usklađen način. Ništa manja važnost nije dana ni komunikacijskoj kulturi i "zdravom sportskom odnosu" između partnera.

Vjerojatno se stručnjacima iz Hrvatske sustav planiranja ruralnoga razvoja u Njemačkoj čini organiziranim, ali rasprave na navedenom skupu pokazivale su da svi sudionici ruralnoga razvoja uviđaju potrebu za samoodgovornosti i dosljednosti u planiranju i provedbi projekata svih sudionika ruralnoga razvoja.

Bilo bi korisno skup sa navedenom temom održati i u Hrvatskoj, jer često smo svjedoci neuspjeha pojedinih kvalitetnih zamisli i projekata upravo zbog pomanjkanja samoodgovornosti i dosljednosti u provođenju projekata.

Jasenka Kranjčević